

het einde van dat jaar was de civiele productie, met 1938-39 vergeleken, slechts met 3% gedaald.¹ De omvang van de totale productie bleef dus ongeveer gelijk. Het probleem was dat daar veel minder arbeiders voor beschikbaar waren. Van mei '39 tot mei '41 waren namelijk ca. 6 miljoen dienstplichtigen onder de wapenen geroepen; mede door de zware verliezen in de Sowjet-Unie werden het van mei '41 tot mei '42 nog eens 1,8 miljoen. Verlof om vrouwen en meisjes voor de oorlogsindustrie te mobiliseren, werd door Hitler hardnekkig geweigerd (hij dachtte daar zedelijke gevaren van) – er waren dus slechts twee bronnen waaruit men kon putten om het tekort aan Duitse arbeiders op te vangen: de krijgsgevangenen en de buitenlandse arbeiders.

In mei '41 waren in Duitsland ca. 1 miljoen krijgsgevangenen en 1,3 miljoen buitenlandse arbeiders werkzaam. Dat was toen al te weinig. De verliezen aan het oostelijk front en het feit dat de Verenigde Staten aan de oorlog waren gaan deelnemen, maakten het noodzakelijk, het aantal buitenlandse arbeiders op korte termijn drastisch te vergroten. Duitsland kreeg in februari '42 een nieuwe *Reichsminister für Bewaffnung und Munition*, de architect Albert Speer, en scherper dan zijn voorganger ir. Fritz Todt (die begin '42 verongelukt was) besefte Speer dat de wapenproductie beter georganiseerd en belangrijk uitgebreid moest worden. Hij had dus miljoenen nieuwe arbeidskrachten nodig. Welnu, eind maart '42 werd de *NSDAP-Gauleiter* van Thüringen, Fritz Sauckel, door Hitler tot *Generalbevollmächtigter für den Arbeitseinsatz* benoemd. Aangezien Sauckel, gegeven Hitlers verbod om vrouwen en meisjes op te roepen, in Duitsland zelf maar weinig zou kunnen bereiken, was het onvermijdelijk dat hij zijn volle energie van meet af aan zou richten op het naar Duitsland overbrengen van buitenlandse arbeidskrachten. Het lag voor de hand dat deze moderne slavenhaler in dat buitenland zijn verantwoordelijkheid zou doorgeven aan hen die, als hij, de hoogste functionarissen van de Nazi-partij waren. In ons land was dat *Generalkommissar* Schmidt. Het gevolg was dat alles wat met de arbeidsinzet van Nederlandse arbeiders te maken had, te ressorteren kwam onder Schmidt in plaats van onder Fischböck. Begin april '42 werd de *Hauptabteilung Soziale Verwaltung*

in de cijfers voor 1944 komt dus onvoldoende uit, hoe groot in werkelijkheid de stijging in de wapenproductie geweest is. 'Rückblickend kann man ohne Übertreibung sagen', schreef na de oorlog een van de vroegere Duitse hoofdamttenaren op de economische sector, 'dass der Krieg wirtschaftlich in den Jahren 1940-41 verloren wurde.' (Hans Kehr: 'Kriegswirtschaft und Rüstungsindustrie' in *Bilanz des zweiten Weltkrieges, Erkenntnisse und Verpflichtungen für die Zukunft* (1953), p. 276)

¹ Zij zou in 1942 met 9% dalen, hetgeen al evenmin imposant is.